

‘Mennesket er et meningsføgende dyr.’

Prøve på en kommenteret oversættelse af Aristoteles’ *Metafysikken* 1.1.^{*1}

af Jakob Fink

Aristoteles’ *Metafysikken* har aldrig været oversat til dansk i sin helhed. Poul Helms, Holger Friis Johansen, Anfinn Stigen og Gorm Tortzen har oversat udvalgte dele og givet noter eller kommentarer til oversættelserne.² Jeg ønsker i anledning af Gorms tresårsdag at sende en lille prøveballon op til ære for fødselsaren i form af en kommenteret oversættelse af stykket fra *Metafysikken* om menneskets vej fra sanselig erkendelse til den højeste filosofiske indsigt. Det er mit, givetvis naive, håb, at denne lille prøve kan danne grundlaget for en fremtidig oversættelse af hele teksten til dansk med indledning og kommentar.

Principper for oversættelsen

Da oversættelsen retter sig mod de filosofisk interesserede læsere uden kendskab til græsk, har et ledende princip været at få så mange nuancer med i det danske sprog, som der findes i Aristoteles’ græske. Samtidig har jeg bestræbt mig på at være så terminologisk konsekvent, som det overhovedet er muligt uden at gøre oversættelsen uforståelig.

Jeg har indført Bekkerpagineringen i teksten og ladet nummereringen af linjerne svare til den græske tekst. Dette medfører, at der ikke altid er overensstemmelse mellem Bekkerlinjerne i den græske tekst og i oversættelsen. Grundlaget for oversættelsen er Ross’ udgave fra 1924 (se litteraturlisten).

-
1. *Tak til Sten Ebbesen, Marcel Lech og Adam Schwartz for nyttige kommentarer og kritik. Tilbageværende mangler skyldes alene mig. Også tak til Velux Fonden, der finansierer Center for den aristoteliske tradition og dermed har gjort dette arbejde med *Metafysikken* muligt.
  2. Helms 1953, Friis Johansen 1997²: 363-67, Stigen 1964: 106-57, Tortzen 2003.

Principper for kommentaren

Kommentaren skal hjælpe den ikke-græskkyndige læser til at kunne forholde sig til Aristoteles' tekst. Da Aristoteles ikke selv arbejder (eller tænker) med nogen fast terminologi – han behersker ordene og lader sig ikke beherske af dem – forekommer det mig at være en oplagt opgave for kommentaren at lette forståelsen af den aristoteliske sprogbrug for læseren. Jeg har dertil bestræbt mig på at gøre det muligt for læseren at finde ud af, hvor hos Aristoteles det er muligt at finde yderligere diskussion af emner, der berøres i *Metafysikken*. Der forekommer derfor en hel del krydshenvisninger mellem den kommenterede tekst og andre passager fra *corpus aristotelicum*.

Endelig er der spørgsmålet om traditionen. Denne går tilbage til Aristoteles' tidligste medarbejdere, f.eks. Theofrast, Eudemos, Aristoxenos, og har levet med afbrydelser af kortere eller længere varighed siden da. Antikken frembragte en række kommentarer til *Metafysikken*, med Alexander af Aphrodisias' som den mest indflydelsesrige, men deres tal drukner fuldstændig i middelalderens og den tidlige nyere tids (16.-17. århundredes) kommentarer til denne tekst. Jeg har faktisk ikke noget præcist tal, men kommentarerne til *Metafysikken* fra disse perioder skal formentlig tælles i tusinder.³ Dertil kommer den moderne akademiske forskning. Også den frembringer på årlig basis temmelig mange artikler og monografier om *Metafysikken* eller om emner af relevans for den. Da det formentlig ikke ville være muligt at tage højde for *alt*, hvad traditionen har ment om *Metafysikken*, eller – selv hvis det var muligt – det ikke ville være nogen hjælp for læseren, er det klart, at en kommentar må baseres på nogle udvælgelseskriterier. Med hensyn til hvilke kommentarer, jeg anvender, har jeg ladet mig lede af den udskilleelsesproces, der kaldes filosofihistorie, og derfor kun konsulteret de kommentarer fra en given periode, der opfattes som de vigtigste og de mest indflydelsesrige. Rent praktisk betyder det, at jeg holder mig til Alexanders kommentar fra antikken, til Thomas Aquinas' og Duns Scotus' kommentarer fra middelalderen og til Francisco Suárez' *Disputationes Metaphysicae* fra 16. århundrede. Af moderne kommentarer har jeg primært benyttet Bonitz' fra det 19. og Ross' fra det 20. århundrede. Med hensyn til hvilke punkter, jeg kommenterer, har

---

3. Se Lohr 1988, der kun dækker perioden ca. 1500-1650.

jeg ladet mig lede af, hvad der i dag forekommer mest relevant for en filosofisk læser. Jeg går derfor f.eks. ikke ind på spørgsmålet om, hvorvidt bier kan høre, hvilket selv en så relativt moderne filosof som Suárez åbenbart følte sig forpligtet til at mene noget om.⁴ Læseren henvises til Ross' kommentar for den slags oplysninger.

Hvad angår den aktuelle eller nært samtidige forskning har jeg bestræbt mig på at dække de tre store akademiske sprog: engelsk, fransk og tysk.

---

4. Suárez *Disputationes Metaphysicae* 1.6.20.

Oversættelse

Aristoteles: *Metafysikken* 1

[980a21] 1. Alle mennesker stræber af natur efter at vide. Det er glæden ved sanserne et tegn på. For uanset deres nytte, værdsætter vi dem for deres egen skyld, og det gælder synssansen i højere grad end alle de andre. Vi foretrækker nemlig at se frem for så at sige alt andet, ikke kun med henblik på at udføre en handling, men også når vi intet [25] skal foretage os. Årsagen er, at denne sans i højeste grad giver os erkendelse og klargør mange forskelle. Nu er det sådan, at dyrene naturligt har sansning ved deres tilblivelse, og ud fra denne opstår hos nogle dyr hukommelse, hos andre ikke. [980b21] Det er også grunden til, at de første er mere intelligente og mere lærenemme end dem, der ikke formår at huske. Intelligente, men ude af stand til at lære noget, er dyr, der ikke kan høre lyde (som for eksempel bierne, og hvad der måtte være af andre lignende slags), [25] mens dyr, der ud over hukommelse har denne sans, kan lære. De øvrige dyr lever ved hjælp af forestillinger og ved at huske, men har kun i ringe grad erfaring. Menneskeslægten derimod lever med både fagkundskab og beregninger. Hos mennesker opstår erfaring ud fra hukommelsen, for det at huske samme forhold mange gange munder ud i [981a] én erfaring. Erfaring synes næsten at være på lige fod med egentlig viden og fagkundskab, men faktisk udgår viden og fagkundskab hos mennesket fra erfaringen. For 'erfaring frembringer fagkundskab,' som Polos siger, [5] 'uerfarenhed derimod tilfældighed'. Nu opstår fagkundskab, når der ud fra mange erfaringsbaserede tanker fremkommer én generel antagelse om ligeartede ting. Det er nemlig et spørgsmål om erfaring at have følgende antagelse: 'Denne behandling var gavnlig for Kallias, da han led af den eller den sygdom, og for Sokrates og for mange andre enkelttilfælde,' mens det er et spørgsmål om fagkundskab, [10] at 'for alle tilfælde af denne sygdom, afgrænset under én enkelt form, var denne behandling gavnlig,' for eksempel for flegmatikere eller kolerikere, der er ramt af feber.

Med hensyn til at handle ser erfaring ikke ud til at adskille sig fra fagkundskab. Tværtimod lykkes ting for erfarne folk i højere grad end folk, der har forklaringen men mangler [15] erfaring. Grunden er, at erfaring består i kendskab til enkelttilfælde, mens fagkundskaben er kendskab til generelle forhold. Alle hand-

linger og frembringelser angår imidlertid enkelttilfældet. For lægen gør ikke 'mennesket' rask, ud over i tilfældig forstand, men Kallias eller Sokrates, eller hvad patienten [20] nu hedder, for hvem det tilfældigt følger at være et menneske. Hvis man altså har forklaring uden erfaring og godt nok kender det generelle men derimod er uvidende om enkelttilfældene, der falder under det generelle, vil man ofte forfejle behandlingen. Det, der skal behandles, er jo et enkelttilfælde. Ikke desto mindre mener vi faktisk, at viden og forståelse i højere grad hører til [25] fagkundskab end til erfaring, og vi antager, at fagmændene er visere end de erfarne derudfra, at visdom i alle tilfælde følger den højere grad af viden. Dette fordi de første har viden om årsagen, mens de sidste ikke har det. For de erfarne ved *at*, men de ved ikke *hvorfor*. Fagmænd derimod erkender [30] *hvorfor*, altså årsagen. Derfor er vi også traditionelt af den opfattelse, at mestrene indenfor ethvert område er mere agtværdige, og at de ved mere end arbejdsmændene [981b] og at de er visere, fordi de har viden om årsagerne til produkterne (arbejdsmændene laver selvfølgelig noget, men på samme måde som visse ubesjælede ting gør, hvad de gør, uden viden, ilden brænder, f.eks. – mens ubesjælede ting gør hver sit ud fra en slags natur, gør arbejdsmændene det [5] af vane), så det er ikke, fordi de er praktikere, at mestrene er visere, men fordi de har forklaringen og kender årsagerne.

I det hele taget er evnen til at undervise et tegn på, hvem der er vidende, og hvem der ikke er vidende, og derfor har vi den opfattelse, at fagkundskab i højere grad end erfaring er egentlig viden. For de vidende kan undervise, det kan de uvidende ikke [10]. Desuden opfatter vi ikke nogen af sanserne som visdom. Godt nok giver de det mest suveræne kendskab til enkelttingene, men de angiver ikke i noget som helst tilfælde *på grund af hvad*, for eksempel *på grund af hvad* ilden er varm, men kun *at* den er varm.

I begyndelsen blev den der opdagede et eller andet fag, som gik ud over, hvad enhver kan opfatte, formentlig beundret [15] af andre mennesker, ikke kun fordi der var noget nyttigt i det, han havde opdaget, men han blev også beundret som en vis mand og som en, der hævdede sig over andre. Efterhånden som flere fag blev opdaget, hvoraf nogle rettede sig mod det nødvendige, andre mod det behagelige, blev de sidste altid anset som visere end de første af den grund, at disse videnskaber ikke var møntet på nytten. Da alle disse omsider var udviklet, blev herefter de videnskaber, der hverken retter sig mod nydelse eller nødvendighed, opdaget,

og dette skete først på de steder, hvor man først opnåede fri tid. Derfor opstod de matematiske fag først i og omkring Ægypten, for der blev [25] præsternes klasse bevilget fri tid. Vi har allerede sagt i *Etikken*, hvad forskellen mellem fagkundskab og videnskab og de andre beslægtede former for viden er. Når vi også tager emnet op her, er vores formål dette: Alle antager, at den nævnte visdom beskæftiger sig med de første årsager og med principperne. Således synes, som allerede sagt, [30] den erfarne visere end dem, der råder over en hvilken som helst af sanserne, fagmanden derimod visere end den erfarne, [982a] mesteren visere end arbejdsmanden og de teoretiske fag i højere grad end de produktive. Det er altså klart, at visdommen er viden om en eller anden form for principper og årsager.

Kommentar

Parafrase af bog 1

Dette er ganske givet en indledning til en særlig form for undersøgelse. Aristoteles starter med at fremstille visdommen som en viden om de primære årsager og principper og sætter sig for at give en nærmere indholdsbestemmelse eller at 'finde' denne form for viden. Visdom er endnu ikke en etableret videnskab, men en videnskab under udformning og udforskning. Aristoteles kalder den derfor 'den eftersøgte viden' (*hē zētoumenē epistēmē*) (1.1-2). Derefter gennemgår han en række filosofiske forgængere for at vise, at de på en uklar måde har arbejdet med de fire årsager eller forklaringstyper, som han selv har behandlet i *Fysikken* (1.3-10).

Kapitel 1 (parafrase)

Aristoteles viser, hvilke psykologiske (erkendelsesmæssige) og sociale betingelser der må være opfyldt, for at metafysisk viden (visdom) opstår, og hvad der kendetegner denne viden.

Alle mennesker stræber efter viden, hvilket glæden ved sansernes brug beviser. Imidlertid opstår egentlig viden først, når dyr udover sansning, som er medfødt, også kan huske og på baggrund af hukommelsen gøre sig erfaringer (980a21-981a1).

Fagkundskab og egentlig viden udspringer af erfaring, men kræver tænkning og generelle antagelser. Selvom erfaring i nogle tilfælde er mere vellykket, hvad angår praksis, er fagkundskab og videnskab i højere grad visdom, fordi visdom er et spørgsmål om at vide. Nærmere bestemt er visdom viden om årsager. Alle kan sanse, og derfor kan visdom ikke være sansning (981a1-b13).

Faglig kunnen og videnskab beundres ikke kun, fordi de er nyttige, men også som udtryk for visdom. Da først de fag, der tjener til livets opretholdelse eller forsødelse var opdaget, blev de fag opdaget, der hverken tjener til opretholdelse eller forsødelse. Friholdelse fra arbejde (fri tid) er derfor en betingelse for, at sådan teoretisk viden opstår (981b13-25).

Det er på denne baggrund klart, at alle antager, at visdom er viden om de første årsager og principper (981b25-982a3).

980a21: **Alle mennesker stræber af natur efter at vide.** Aristoteles indleder en række af sine forelæsninger med en universel påstand som her (*EN* 1.1, *An.Post.* 1.1, jf. også *Pol.* 1.1). Det er ikke helt nemt at se, hvilken funktion denne påstand har i kapitel 1. Den skal

formentlig forklare, hvorfor filosofi (altså stræben efter visdom) opstår. Dette skyldes, at mennesket fra naturens hånd, altså i sit væsen, er bestemt ved en trang til at opnå viden. Tankegangen går i nogen grad tilbage til Platon (f.eks. *Symp.* 203d-204a). Men det er klart, at denne stræben ikke giver hele forklaringen på filosofiens opståen. Det at stræbe efter viden er nemlig ikke kun at stræbe efter forklaringer. Trangen til viden opfyldes i en vis forstand allerede af sansningen (980a21-27). Dertil fremkommer, formentlig som en følge af samme naturlige behov for viden hos mennesket, forklaringsmodeller, der ikke er filosofiske: myter f.eks. (1.2, 982b18-19). Menneskets stræben efter viden kommer således til udtryk i mange forskellige former, hvoraf filosofi kun er én, omend filosofien eller visdommen er den højeste form for viden og dermed også den, der bedst er i stand til at tilfredsstille menneskets medfødte stræben efter viden. Filosofi opstår, når en række ydre (sociale eller politiske) betingelser er opfyldt (fri tid, se ad 981b17-25), og når den indre betingelse er opfyldt, at mennesket undrer sig, hvilket forklares som det, at mennesket bliver opmærksom på sin egen uvidenhed (kommer i apori) (se ad 1.2, 982b12-18).

Hvad vil det sige, at mennesket 'af natur' (*physei*) stræber efter viden? Traditionelt har man givet tre bud: Mennesket stræber naturligt efter viden, fordi (1) enhver ting af natur stræber efter sin egen fuldendelse, menneskets fuldendelse er dets fornuft eller intellekt (*nous*) og intellektet fuldendes først, når det aktivt tænker de forhold, som det har mulighed eller anlæg for at blive ved at tænke dem, (2) enhver ting er naturligt inklineret til at opfylde sin særegne aktivitet eller operation, der for menneskets vedkommende består i at opnå viden, og (3) enhver ting stræber efter at forenes med sit ophav (Thomas I.1.2-4). Selvom man med større eller mindre besvær kan finde belæg for alle tre bud hos Aristoteles, er forklaringen formentlig den mere simple, at mennesket som et *væsenstræk* søger at opnå viden. Yderligere begrundelse er overflødig. Mennesket er i sit væsen et forklarings- eller meningssøgende dyr.

980a21-27: **Det er glæden ved sanserne ... klargør mange forskelle.** Sansning (*aisthēsis*) og den glæde der følger af sansning er et tegn eller indicium (*sēmeion*) på menneskets stræben efter at vide (*eidenai*). Heraf fremgår, at viden (*to eidenai*) i denne sammenhæng tages i bredest mulig forstand. Den viden, der er tale om inden for sansning, består i at opnå kendskab til eller bekendtskab med noget (980a26: *gnōrizein*). Groft sagt svarer forskellen mellem *eidenai* og *gnōrizein* på græsk til forskellen mellem at *vide* og at *kende* på dansk. Man kan godt vide noget uden at have været i direkte personlig berøring med det, men i så fald vil vi nok ikke sige, at man kender det. Det, sansning giver kendskab (*gnōsis*) til, er enkeltting eller partikulære forhold af faktisk karakter, *at* X er tilfældet, men ikke *hvorfor* X er tilfældet (981b11-13). Læg dog mærke til, at man også kan kende/erkende abstrakte forhold som f.eks. årsagen til X (981a29-30).

Glæden ved sansning er imidlertid ikke kun instrumentel. Vi frydes ikke over sansning alene, fordi vi kan bruge den til noget, f.eks. at handle (*prattein*). Dette er synssansen et eksempel på, for der er glæde forbundet med at se, også når vi ser for synets egen skyld. Aristoteles antyder altså, at selv i den mest basale form for viden (kendskab gennem sansning) er der tilfælde, hvor denne 'viden' værdsættes for sin egen skyld, hvilket er et kendetræk ved visdom (*sophia*) og teoretisk viden (*theōria*) (se 1.2, 982a14-16 & 1.2, 982b7-10). Grunden til denne glæde ved synet for synets skyld er, at synssansen mest af alt får mennesket til at opnå information og dertil afslører forskelle (*diaphorai*). Synet afslører forskelle, fordi alle fysiske legemer har kvaliteten farve, og fordi vi gennem farve også sanser forhold, der falder under den såkaldte fælles sans (*koinē aisthēsis*) såsom bevægelse, stilstand, antal (*Sens.* 1, 437a3-9, jf. også *DA* 3.1, 425a14-28). Udover farve giver synet information om accidentelle forskelle såsom tings eller forholds størrelse, placering og tilstande.

Sansningen behandles udførligt i *DA* 2.5-3.2 og *Sens.*

980a27-b25: **Nu er det sådan, at dyrene ... kan lære.** Sansning er en medfødt evne hos dyr til at skelne (enkelthing) (*An.Post.* 2.19, 99b35) og dermed dyrenes kilde til information og, hvis de er avancerede, viden. Det første skel i dyrenes verden trækkes mellem de dyr, der ud fra sansning udvikler hukommelse (*mnēmē*) og dem, der ikke gør det. Dyr, der udvikler hukommelse, er mere intelligente end dyr uden hukommelse og, hvis de har hørelse, er de også mere lærenemme. En hund er intelligent og lærenem, fordi den kan huske og høre. Den kan lære at adlyde kommandoer og altså lære eller disciplineres til forskellige former for adfærd. En hund er ikke fornuftig, for kun mennesket besidder fornuft (*logos*) (980b28: *logismoi* 'beregninger', jf. *Pol.* 1.2, 1253a9-10). Den mest basale form for indlæring er altså irrationel i den forstand, at den ikke kræver fornuft. Sansning, hukommelse og forestillinger (980b26) er nok for hunden og andre intelligente dyr. Hos mennesket udtrykker vanen formentlig en irrationel kognitiv tilstand, der svarer til intelligente dyrs tilstand, arbejdsmændene udfører deres job baseret på vanen men uden viden (981b2-5). Individets vaner danner grundlaget for den senere moralske karakterdannelse (*EN* 2.1, 1103a17-26). Den fulde redegørelse for et menneskes intellektuelle udvikling kræver således, at menneskets karaktermæssige (moraliske) dannelse medtænkes for den er udgangspunktet for den intellektuelle udvikling, hvilket Aristoteles imidlertid ikke går nærmere ind på her.

Hukommelse og det relaterede fænomen *genkaldelse* eller (*gen*)*erindring* behandles mere udførligt i *Mem.* (jf. Bloch 2007a og 2007b) og nedenfor (ad 980b29).

For mennesket er hørelse ikke en nødvendig betingelse for at lære noget i bred forstand, for børn lærer også ved at efterligne (både det de ser, og det de hører) og evnen til efterligning er medfødt (*Poet.* 4, 1448b5-9). Hørelsen er til gengæld nødvendig med henblik på intellektuel indlæring, fordi hørelsen er den fysiologiske betingelse for at opfatte stemmens lyde og dermed sprog og mening (*Sens.* 1, 437a9-17).

980b25-28: **De øvrige dyr lever ... fagkundskab og beregninger.** Det er omstridt, hvad 'forestilling' (*phantasia*) betyder hos Aristoteles, men forestillinger og forestillings-evnen synes at danne en slags bro mellem sansning og intelligens (tænkning). Spørgsmålet er, hvordan dette sker (*An.* 3.3.428a14-26). Det, vi i dag nok ville opfatte som instinkter, og som dyr overlever på, opfattes her som forestillinger og hukommelse. Læg mærke til, at dyrene, selvom de ikke besidder fornuft (*logos*), alligevel har en slags minimal erfaring. Mennesket er et kulturvæsen, der overlever gennem teknisk bemestring af sin omverden (*technēi*) og gennem planlægning eller beregning (*logismois*), lige fra henlæggelse af forråd med henblik på senere brug til klimaforandringsmodeller og prognoser over befolkningstilvæksten e.l.

980b28-981a1: **Hos mennesker opstår erfaring ud fra hukommelsen ... én erfaring.** Det er ekstremt vanskeligt at gøre rede for Aristoteles' opfattelse af erfaring (*empeiria*). Erfaring spænder fra noget selv umælende dyr har en lille del i til noget, der til forveksling ligner egentlig viden (981a1-3). Erfaring opstår ud fra hukommelse derved at 'mange hukommelser' (se ad 980b29) om samme forhold (*pragma*) udmønter sig i én erfaring: Jeg husker mange gange at have set, at stenen falder til jorden, når jeg slipper den, og disse hukommelser grundfæster sig (på en eller anden måde) over tid til den ene erfaring, at sten falder mod jorden (om sammenhængen mellem erfaring og tid se *EN* 2.1, 1103a16-17). Erfaringen går altså fra enkelttilfældet 'denne sten falder' til generaliteten 'sten falder'. Det er omstridt, hvorvidt erfaring repræsenterer en form for viden, der er generel (*katholou*) i streng forstand (LaBarge 2006 hævder, at erfaring implicerer uartikuleret generel eller universel viden). Aristoteles modstiller fagkundskabens generelle antagelser med erfaringens partikulære antagelser (981a5-9), men i *An.Post.* 2.19 ser han ud til at mene, at erfaringen faktisk munder ud i generelle antagelser. Erfaringsdannelse ser ikke ud til at være frivillig (man kan ikke beslutte sig for at danne en erfaring eller ikke gøre det), men sammenlignes et sted med den gradvise orden, der indtræder i en hær, der har været på flugt (*An.Post.* 2.19, 100a12-13). Her opstår den ordnede erfaring ud fra sansningens kaos. Se (ad 981a7-12) for en nærmere diskussion af erfaring og fagkundskab.

980b29: **at huske samme forhold mange gange.** Egentlig: 'mange hukommelser' (*pollai mnēmai*). På dansk ville vi snarere sige 'mange erindringer'. Problemet hermed er imidlertid, at erindring, generindring m.fl. på dansk oftest bruges som oversættelse af det græske *anamnēsis*. For Aristoteles er der imidlertid den afgørende forskel mellem hukommelse (*mnēme*) og (gen)erindring (*anamnēsis*), at hukommelse er en sjælelig funktion, der hører til den sansende del af sjælen, mens (gen)erindring hører til den tænkende del af sjælen (jf. Bloch 2007a: 75). Erfaringsdannelsen synes altså på sit laveste niveau at udgå fra sansning alene.

981a1-3: **Erfaring synes næsten ... fra erfaringen.** Erfaring udgør en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig betingelse for fagkundskab og viden (se ad 981a2). Betyder det, at erfaring også er en nødvendig betingelse for metafysisk viden? Det ser sådan ud, hvilket giver middelalderens filosoffer anledning til at understrege, at fornuften i nogle tilfælde af egen kraft kan give metafysisk viden (gennem undervisning), omend sansning og erfaring i sidste ende er nødvendige for at begribe og artikulere metafysisk viden (Suárez 1.6.29). Scotus spørger, hvilken kausalitet Aristoteles ønsker at udtrykke med præpositionen 'fra' (i 'fra erfaringen') og påpeger, at han ikke kan tænke på nogen af de fire aristoteliske årsager (Scotus I.4.3). Dermed kan erfaringen heller ikke i egentlig forstand siges at udgøre en nødvendig forudsætning for metafysisk viden. Scotus foreslår, at erfaring optræder som en anledning (*occasio*) til at opnå årsagsviden, fordi erfaringen giver kendskab til en given sand konklusion uden at angive, hvorfor den er sand. Den bliver dermed en anledning til at udforske sandheden (Scotus I.4.69). For Aristoteles' opfattelse af, hvordan metafysisk viden tilegnes, se ad 7.3, 1029b3-12.

981a2: **men faktisk udgår viden og fagkundskab hos mennesket fra erfaringen.** Viden (*epistēmē*) og fagkundskab (*technē*) bruges af Aristoteles gennem hele første og andet kapitel uden nogen klar terminologisk fiksering og bruges om det samme, nemlig en eller anden viden om årsager. Begge begreber er meget elastiske: Boksning og løb kan betegnes som *epistēmē* (*Cat.* 8, 10b3-5), og matematiske discipliner kan kaldes *technai* 'fag' (981b23-24). Man kan dog fremhæve den forskel, at *epistēmē* adskiller sig fra *technē* derved, at *epistēmē* udforskes og eftertrages for sin egen skyld og ikke for den nytte, der evt. måtte følge af den (981b17-23). Der refereres senere til filosofi med betegnelsen 'indsigt' (*phronēsis*) (1.2, 982b24), hvilket inden for etik normalt ellers betegner den handlingsorienterede viden, der afgør hvilke midler eller veje, der vil føre til et givet mål. Disse vidensformer afgrænses fra hinanden og en række andre i *Den nikomachæiske etik*, som Aristoteles selv gør opmærksom på (se ad 981b25). Her i begyndelsen af bog 1 foreligger ingen klar terminologisk fiksering.

981a3-5: **Polos**. Se Platon *Grg.* 448c. Polos omtales af Platon (*Phdr.* 267b-c) som en mand, der arbejdede med bl.a. talemåder (tilsyneladende som en del af retorisk teori).

981a5-7: **Nu opstår fagkundskab ... ligartede ting**. Til forskel fra erfaringen, dog med udgangspunkt i den, er fagkundskab (*technē*) bestemt af tænkning (981a6: *ennoēmata*, 'tanker') og det at have en generel (*katholou*) antagelse (*hypolēpsis*) om forhold, der er de samme eller er ens (*tōn homoiōn*, 'ligartede'). Fagkundskab eller faglig viden ser ud til at være et resultat af en abstraktionsproces, hvor der abstraheres (eller generaliseres) ud fra et stort antal erfaringsbaserede tanker eller indsigter.

981a7-12: **Det er nemlig et spørgsmål om erfaring ... ramt af feber**. Erfaring retter sig mod enkelttilfælde og består i en antagelse af formen: I situation X hjalp behandling Y patient Z, og i en lignende situation X hjalp samme behandling Y patient W og i lignende situationer X hjalp lignende behandlinger Y mange patienter V1,2,3... Erfaringen arbejder derimod ikke med en generel antagelse af typen 'i alle tilfælde af situation X hjælper behandlingstype Y alle patienter Z'. Det at afgrænse alle patienter under én form (*kat' eidos hen*) og vide, hvilken behandling der hjælper dem, er fagkundskabens særkende. Men læg mærke til, at selvom erfaring ikke hæver sig til en generel (*katholou*) antagelse, er den ikke bundet til enkelttilfældene, for erfaring implicerer *sammenligning* af enkelttilfælde og *fastsættelse* af, at noget, en given behandling, faktisk hjælper på tværs af enkelttilfældene. Erfaringen hæver sig altså over enkelttilfældene uden af den grund at blive generel. Fagkundskaben arbejder med generelle antagelser (hæver sig over enkelttingene), men adskiller sig desuden fra erfaringen ved at kunne begrunde sine påstande og operationer (981a28-30). Forskellen er altså, at erfaring er generel uden at kunne tilbyde en forklaring, mens fagkundskab er generel og kan give en forklaring (Politis 2004: 36). Det er ifølge Platon (*Phdr.* 270c-d) bestemmende for fagkundskab at kunne afgrænse sit felt ved at samle eller adskille det i én eller flere former, hvilket måske er baggrunden for, hvad Aristoteles siger her (Platon bruger lægefaget som eksempel). Desuden er det en forudsætning for at kunne undervise, at man har afgrænset sit felt i former (jf. *Phdr.* 265c-d), og et af de træk, der ifølge Aristoteles skiller fagkundskab fra erfaring, er netop, at den fagkyndige kan undervise (981b7-9).

981a12-24: **Med hensyn til at handle ... et enkelttilfælde**. Selvom erfaring scorer lavere end fagkundskab ift. at kunne give begrundelser, vil det ofte være tilfældet, at den erfarne har mere succes med den praktiske gennemførelse end fagmanden. Man behøver ikke vide, *hvorfor* en behandling virker for at applicere den på et foreliggende enkelttilfælde med et godt udfald, det er nok at vide, *at* den virker. Forklaringen på, at den lavere form for viden (erfaring) i praksis klarer sig bedre end den højere (fagkundskab og i det hele taget teoretisk viden) er, at erfaringen består i et kendskab eller en fortrolighed

(*gnōsis*) med enkelttilfældene, mens fagkundskaben er abstrakt eller generel (*katholou*). Imidlertid er det enkelttilfælde, som skal behandles eller fremstilles og ikke abstrakte forhold. Arkitekten vil forhåbentlig være bedre til at tegne og planlægge huset end murerarbejdsmanden, men det er tvivlsomt, om han også vil være bedre til rent faktisk at bygge huset, hvis han mangler erfaring med at bygge huse. Selvom Aristoteles ikke i denne passage bruger ordet 'teoretisk', trækker han alligevel et skarpt skel mellem teoretisk viden og erfaring. Han anser det for muligt at have teori uden erfaring (981a21 *aneu tēs empeirias echēi tis ton logon*, 'forklaring uden erfaring'). En sådan ren intellektualistisk viden er ikke kun beklagelig inden for de teoretiske vidensformer, hvor den mest nøjagtige viden faktisk skal kombinere erfaring og forklaring (*An.Post.* 1.27, 87a31-32), men er også i etisk øjemed betænkelig (*EN* 2.4, 1105b11-18).

981a17: **frembringelser**. Egentlig: 'tilblivelser' (*geneseis*). Aristoteles må tænke på lægens frembringelse af sundhed eller skulptørens frembringelse af statuen som en tilblivelse. Han henviser i 982b1 til håndværkeres 'produkter' (*tōn poioumenōn*).

981a19-20: **Kallias eller Sokrates ... tilfældigt følger at være et menneske**. At det tilfældigt følger Kallias og Sokrates at være mennesker, skal her formentlig bare understrege, at det er enkelttingen direkte, Kallias eller Sokrates, der behandles, og ikke det abstrakte forhold 'menneske' (Ross 1924I: 118).

981a24-27: **Ikke desto mindre mener vi faktisk ... altså årsagen**. Selvom den erfarne i praktisk henseende er mere succesrig end fagmanden, står fagmanden alligevel m.h.t. visdom højere end den erfarne. Først på dette sted i argumentationen nævnes visdom (*sophia*) udtrykkeligt, og hermed ligger emnet for forelæsningen endelig fast. Hvis vi derfor spørger, hvad *Metafysikken* handler om, får vi det svar her i første bog, at metafysik handler om visdom, selvom vi må vente lidt endnu med at få at vide, hvad visdom så er (se ad 982a1-2). Når det siges, at fagmanden er visere end den erfarne, fordi visdom hænger sammen med den højere grad af viden, betyder det ikke, at erfaring ikke er viden (*to eidenai*), erfaringen er bare en mindre grad af viden. Men det betyder heller ikke, at fagkundskab er visdom (altså at *technē* udgør den højeste form for viden), selvom de store mestre inden for græsk kunst traditionelt blev opfattet som og kaldt 'vise' (*EN* 6.7, 1141a9-12). Aristoteles taler i kap. 1 komparativt om de former for viden, der fører frem mod visdom: Fagkundskaben er visere og i højere grad viden, mestrene er mere ærværdige, i højere grad vidende og mere vise end arbejdsmændene (981a30-b1), fagkundskab er i højere grad viden end erfaring (981b8-9) osv. Når han derimod i kap. 2 kommer nærmere ind på sin bestemmelse af visdom, skifter perspektivet overvejende til det superlative: Visdom er den mest generelle viden, den vanskeligste erkendelse, den nøjagtigste videnskab, rettet mod den højeste genstand for viden og dertil den mest beherskende

form for viden (1.2, 982a21-b6). Vi nærmer os i kap. 1 gradvist visdommen ved at stige stadig højere op gennem menneskets meget differentierede måder at opnå viden på.

981a25: **mener vi faktisk.** Aristoteles tager i de to første kapitler udgangspunkt i det, 'alle' eller 'man' mener (*oiometha*, 'vi mener'). Senere 'vi antager' (981a26: *hypolambanomen*), 'vi mener traditionelt' (981a31: *nomizomen*), 'har vi den opfattelse' (9821b8, 10: *hēgoumetha*) osv. I kapitel 2 er udgangspunktet for fremstillingen ligeledes de antagelser (*hypolēpseis*), vi har om den vise og visdommen (1.2, 982a6-8). Man kunne heri se en dialektisk procedure, fordi dialektiske præmisser netop kendetegnes ved at være påstande som er gængse (*endoxa*), dvs. som alle, de fleste eller de vise tilslutter sig (*Top.* 1.1, 100b21-22). Bemærk dog, at betegnelsen *endoxa* ikke bruges i kap. 1-2.

981a28-30: **Dette fordi de første har viden ... altså årsagen.** Skellet mellem at vide, *at* X er tilfældet (*hoti*), og at vide, *hvorfor* X er tilfældet (*dioti*), har været grundlæggende for distinktionen mellem erfaring og fagkundskab. Som Aristoteles siger her, er forskellen, at man ved, hvad årsagen (*aitia*) til X er, når man ved *hvorfor*, mens dette ikke er tilfældet, når man kun ved *at*. Den naturlige rangorden mellem disse former for viden er den, at man først må vide *at*, før man kan prøve at finde ud af *hvorfor* (*An.Post.* 2.2, 89b36-90a1). Men som det fremgik ovenfor (ad 981a12-24), er det faktisk muligt at have forklaringen (vide *hvorfor*) uden at have erfaring. Det må betyde, at man godt kan vide, *at* X er tilfældet, uden at have erfaret, at X er tilfældet (altså uden erfaring). Man kan f.eks. have læst i en bog, at der findes den eller den sygdom uden nogensinde at have erfaret denne sygdom i virkeligheden. Denne bogviden, som altså vil være erfaringen underlegen i praksis, erstatter erfaringen og er dermed stadig en forudsætning for, at den boglærde kan opnå viden om, *hvorfor* X er tilfældet. Der er således ingen modsigelse mellem *Metafysikken* 1.1 og *Den anden analytik* 2.2 her.

981a30-b6: **Derfor er vi også traditionelt ... kender årsagerne.** Det er årsagsviden, der gør mestrene inden for et fag mere agtværdige og faget mere prestigefyldt. Sammenligningen mellem arbejdsprocessen hos arbejdsmænd (egentlig: 'hånd-værkere', *cheirotechnai*) og ubesjælede naturprocesser såsom ild virker overdrevent polemisk. Nogle udgivere mener, at tekststykket i parentes '(arbejdsmændene ... af vane)' (981b2-5), der ikke er overleveret i alle håndskrifter, er et senere indskud (Jaeger 1957 ad 981b2). Hvis kriteriet for at handle 'bevidstløst' ('af vane') er, at man handler uden indsigt i årsagerne til den operation man udfører, ville størstedelen af vores daglige aktiviteter være bevidstløse (man kan meget vel cykle uden at kunne redegøre for alle implicerede årsager til, at det er muligt at cykle). Aristoteles tænker nok på, at mestrene kender finalårsagen for det, der produceres, altså formålet, og dermed kan tilrettelægge og begrunde arbejdsprocessen med henblik på at realisere dette formål (se 1.2, 982b4-7). Det virker derfor mere rimeligt

at skelne indenfor menneskets kognitive evner mellem viden på lavt niveau (færdigheder, kunnen, erfaring) og viden på højt niveau (viden om årsager). Se Charles 2001. Senere sættes 'fagmanden' = 'arbejdsmanden' faktisk over den erfarne m.h.t. visdom (981b31) og dermed kan han ikke være fuldstændig uvidende i sin aktivitet.

981b7-10: **I det hele taget ... de uvidende ikke.** Når det her hævdes, at de erfarne ikke er i stand til at undervise skyldes det, at Aristoteles opfatter undervisning i strengeste forstand som det at belære nogen om årsager (se 1.2, 982a29-30). Da erfaring ikke involverer noget kendskab til årsager, kan den erfarne ikke undervise. Aristoteles ved selvfølgelig, at erfarne udøvere af et fag kan formidle viden eller kunnen til andre (man lærer ikke murerfaget ved at læse om fagets årsager, men ved at mure, se *EN* 2.1, 1103a32-34).

981b10-13: **Desuden opfatter vi ... at den er varm.** Om sansning, se ad 980a21-27.

981b13-17: **I begyndelsen blev den ... hævede sig over andre.** Visdom vækker større beundring eller vinder større anerkendelse end nytten (*to chrēsimon*), muligvis fordi den ikke tjener noget andet formål end sig selv, hvorimod fag som medicin eller arkitektur tjener andre formål end det bare at opnå viden på disse felter (se 982b24-28). At dette standpunkt måske ikke er helt så alment accepteret, som Aristoteles her hævder, fremgår af en række andre tekster, der dokumenterer en omfattende mistro til teoretiske studier (Platon *Grg.* 485a-486d, Isokrates *Mod sofisterne* 1, Aristoteles *Protreptikos* B 42 [Düring]).

981b17-25: **Efterhånden som flere fag blev opdaget ... fri tid.** Aristoteles går her ind på en række sociale betingelser for, at visdom (altså filosofi) opstår. Man kan forsøge at opnå viden med tre formål for øje: (1) fordi det er nødvendigt for at overleve, (2) fordi der følger noget behageligt af den pågældende viden (kogekunst, fløjtespil) og (3) fordi man ønsker viden for denne videns egen skyld, altså viden uden hensyn til basale behov eller nytten. Imidlertid er det en forudsætning for (3), at nogen tager sig af (1) og (2) og dermed giver andre mulighed for ikke at skulle arbejde for livets opretholdelse. Filosofi har derfor som en ydre betingelse, at et samfund udvikler arbejdsdeling og ejendomsforhold af en karakter, der gør det muligt, at ikke alle arbejder med den mest basale produktion (fødevarer og andre livsnødvendige ressourcer). At være friholdt fra arbejde (*scholazein*) er denne ydre betingelse. For en lignende, men anderledes vinklet, civilisationshistorie, se Platon, *Rep.* 2, 369b-374a.

981b25: **Etikken.** Se *EN* 6.3-4. Videnskabelig viden (*epistēmē*) bestemmes her nødtørfigt som nødvendig og evig viden m.m. Imidlertid henvises til *Den Anden Analytik* for en nærmere redegørelse (*EN* 6.3, 1139b19-34). I streng forstand er det at forstå eller have videnskabelig viden (*epistasthai*) at have et bevis (*apodeixis*) i form af en syllogisme, der

udgår fra præmisser, der skal leve op til meget strenge krav: Præmisserne skal være sande, primære, umiddelbare, mere velkendte og tidligere end samt årsag til konklusionen (*An.Post.* 1.2, 71b19-22). I modsætning til denne strenge, demonstrative form for viden bestemmes fagkundskab i egentlig forstand som en viden, der retter sig mod foranderlige forhold, dvs. forhold som bliver til og forgår (jf. ad 981a17). Karakteristisk for de forhold, fagkundskaben beskæftiger sig med er, at udgangspunktet for deres tilblivelse findes i den person, der producerer dem, men ikke i produkterne selv (6.1, 1025b22-23 & *EN* 6.4, 1140a10-14). Udgangspunktet for stolens tilblivelse findes ikke i stolen, men i snedkeren, der laver den (jf. Wieland 2003). Som nævnt ovenfor (ad 981a2) bruger Aristoteles i *Metafysikken* 1.1 ikke begreberne viden og fagkundskab i deres strenge betydning, ligesom han ikke indfører skellet mellem teoretiske, praktiske og produktive vidensformer (se ad 6.1, 1025b18-28), men kun skelner mellem teoretiske og produktive (og tilsyneladende opfatter de produktive som omfattende praktisk viden) (982a1).

981b27-29: **Når vi også tager emnet op her ... årsager og med principperne.** Hvordan følger det af det foregående, at visdom er viden om *første* årsager og om principper? Vi har egentlig kun fået at vide, at visdom følger den *højere* grad af viden (981a26-27) og slet ikke hørt noget om principper (*archai*). Aristoteles mener muligvis, at det ligger i naturlig forlængelse heraf at antage, at hvis den højere grad af viden medfører en højere grad af visdom, medfører den højeste grad af viden den højeste grad af visdom, altså egentlig visdom. Den højeste grad af viden opnås gennem første årsager og første principper. Da alle årsager er principper (5.1, 1013a16-17), vil en undersøgelse af årsager automatisk være en undersøgelse af principper.

981b29-982a1: **Således synes, som allerede sagt ... de produktive.** Dette hierarki af viden følger stort set, hvad vi har set ovenfor om forholdet mellem sansning og erfaring, erfaring og fagkundskab, og fagkundskab og visdom. Dog kunne man mene, at 'fagmanden' (*technitēs*), der også kaldes 'arbejdsmanden' (*cheirotechnēs*), ikke godt kan stå højere end den erfarne, som han gør her, hvis det virkelig er rigtigt, at han udfører sit arbejde uden viden, altså med samme grad af tankeaktivitet som ild (se ad 981a30-b6).

982a1-3: **Det er altså klart ... principper og årsager.** Det siges her mere ubestemt end ovenfor (981b27-29), at visdom (*sophia*) er en videnskab (*epistēmē*) om en eller anden slags principper og årsager. Spørgsmålet er selvfølgelig, hvilken slags principper og årsager visdom er viden om (og hvordan den er viden om dem: Udleder visdommen konklusioner af disse årsager og principper eller behandler den principperne selv?). Disse spørgsmål tages op dels i kapitel 2, dels i *Metafysikken* 3.1 og 4.3 og i *Den nikomachæiske etik* 6.7.

jlfink@hum.ku.dk

Bibliografi

Middelalderlige og tidligt moderne kommentatorer

- Scotus: Ioannis Duns Scoti, *Quaestiones super Libros Metaphysicorum Aristotelis*, i *Opera Philosophica* bind III, udg. Andrews o.a., New York, 1997.
- Suárez: Francisco Suárez, *Disputationes Metaphysicae*, i *Opera Omnia* bind 25-26, udg. Berton, Paris, 1866-68 [genoptryk: Hildesheim, 2009].
- Thomas: S. Thomae Aquinatis, *In duodecim Libros Metaphysicorum Aristotelis Expositio*, udg. Cathala & Spiazzi, Rom, 1950.

Moderne litteratur

- Bloch, D. 2007a. *Aristotle on Memory and Recollection*, Brill, Leiden/Boston.
- Bloch, D. 2007b. *Aristoteles om hukommelse*, en oversættelse af *Om hukommelse og genkaldelse* med indledning og kommentar, Museum Tusulanum, København.
- Charles, D. 2001. 'Wittgenstein's Builders and Aristotle's Craftsmen,' i *Wittgensteinian Themes*, udg. D. Charles & W. Child, Clarendon, Oxford, 49-79.
- Helms, P. 1953. *Aristoteles' ældre metafysik*, oversat med indledning og noter, Nyt Nordisk Forlag, København.
- Jaeger, W. 1957. *Aristotelis Metaphysica*, Clarendon, Oxford.
- Johansen, H. F. 1997². *Fri mands tale*, Centrum, Viby J.
- LaBarge, S. 2006. 'Aristotle on Empeiria,' *Ancient Philosophy* 26, 23-44.
- Lohr, C. 1988. *Latin Aristotle Commentaries. Renaissance Authors* (vol. II), Leo S. Olschki Editore, Firenze.
- Politis, V. 2004. *Aristotle and the Metaphysics*, Routledge, London/New York.

- Ross, D. 1924. *Aristotle, Metaphysics*, A Revised Text with Introduction and Commentary, 2 bind, Clarendon, Oxford.
- Stigen, A. 1964. *Aristoteles*, med indledning, oversættelse og noter (De Store Tænkere), Berlingske Forlag, København.
- Tortzen, C. G. 2003. 'Aristoteles' *Metafysik* 2. bog (alpha ellaton)', AIGIS 3.2, 1-5.
- Wieland, W. 2003. 'Poiesis: Das Aristotelische Konzept einer Philosophie des Herstellens', i T. Buchheim o.a., *Kann man heute noch etwas anfangen mit Aristoteles?*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt: 223-47.